

مقدمه‌ای بر حقوق کیفری

مهدی زاری شهربابکی

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز

انتشارات مجلس

سرشناسه : سالاری شهر بابکی، مهدی، ۱۳۳۲ -

عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام

عنوان و نام پدیدآور : مقدمه‌ای بر حقوق کیفری / مؤلف: مهدی سالاری شهر بابکی

مشخصات نشر : تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری : ۲۶۴ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۵۷۴-۸

وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه

موضوع : حقوق جزا - ایران

موضوع : Criminal Law - Iran

رده‌بندی ننگ : ۱۳۹۵ م ۲۲ س / ۳۸۰۰ KM

رده‌بندی دیوید : ۳۴۵/۵۵

شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۳۰۱۱۰

عنوان کتاب: مقدمه‌ای بر حقوق کیفری

تألیف: مهدی سالاری شهر بابکی

ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه

ناظر فنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۵

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۵۷۴-۸

[http:// www.jangal.com](http://www.jangal.com)

[email: info@junglepub.org](mailto:info@junglepub.org)

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳۰

۰۳۱-۳۳۲۰۵۰۶۷-۳۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مطالب

پیش گفتار

۱	چکیده
۱	۱- مقدمه
۳	۲- زمینه، روش و اهداف پیدایش حقوق کیفری
۳	۲-۱- جامعه
۷	۲-۲- خواسته‌ها و نیازها
۹	۲-۳- اختلافات
۱۱	۲-۴- بینش و شناخت
۱۳	۲-۵- ارزش‌ها
۱۳	۲-۵-۱- نقش ارزش در بعد فاعلی
۱۵	۲-۵-۲- نقش ارزش در بعد قابلی
۱۶	۳- ضرورت حقوق کیفری در جامعه
۱۷	۴- منشأ و مبادی حقوق کیفری
۱۷	۴-۱- طرح موضوع
۲۰	۴-۱-۱- نظریه مادی بودن حقوق
۲۱	۴-۱-۲- نظریه الهی بودن حقوق
۲۸	۵- نتیجه‌گیری
۳۱	فهرست منابع بخش اول

۳۳	۱- مقدمه «ضرورت بحث»
۳۴	۲- بررسی و شناخت مفاهیم
۳۴	اول- مبادی
۳۵	دوم- مبانی
۴۲	سوم- منابع

۴۲	۱- مفهوم و تعریف
۴۳	۲- نحوه و روش مطالعه
۴۴	۳- اقسام اصطلاحی منابع
۴۵	۳-۱- منابع واقعی و ظاهری
۴۶	۳-۲- منابع اصلی و فرعی
۴۹	۴- ترتیب و تعداد منابع
۵۱	۱-۱- منابع الزامی اولیه حقوق کیفری
۵۳	۴-۱-۱- قانون اساسی
۵۵	۴-۱-۲- قانون عادی
۵۶	الف- مصوبات مجلس شورای اسلامی و کمیسیون‌های آن
۶۱	ب- عهدنامه‌های امضا یافته
۶۲	ج- مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام
۶۶	د- مصوبات هیئت‌رسمی «جو» مستقیم به آراء عمومی»
۶۹	هـ- مصوبات شورای انقلاب
۷۰	و- آیین‌نامه‌ها، تصویب‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها
۷۳	۴-۱-۳- آراء حداث رویه‌ی قضایی
۷۹	۴-۲- منابع الزامی ثانویه حقوق کیفری
۸۲	الف- نظریه مخالفین
۸۶	ب- نظریه موافقین
۹۴	۴-۳- منابع ارشادی حقوق کیفری
۹۶	الف- رویه قضایی
۹۹	ب- عرف
۹۹	۱- اشاره به پیشینه و مفهوم عرف
۱۰۰	۲- ارکان متشکله عرف
۱۰۰	رکن اول- استقرار در عموم داشتن
۱۰۱	رکن دوم- الزام‌آور بودن
۱۰۲	۳- موانع حکومت عرف
۱۰۲	۳-۱- قانون
۱۰۳	۳-۲- نظم عمومی
۱۰۴	۳-۳- اخلاق حسنه

۱۰۵	۳-۴- عقل سلیم
۱۰۶	۳-۵- اشتباه
۱۰۹	۴- اهمیت و میزان نقش عرف
۱۱۹	ج- دکترین یا نظریه اندیشمندان حقوق
۱۲۳	فهرست اهم منابع و مآخذ بخش دوم
۱۲۳	۱- به زبان فارسی
۱۲۴	۲- به زبان عربی

بخش سوم: موقعیت علم قاضی در نظام دلائل کیفری

۱۲۷	طرح موضوع
۱۲۸	۱- مقدمه
۱۲۹	۲- علم قاضی
۱۳۳	۲-۱- نفوذ علم قاضی در کسبه - توقیف اول
۱۳۷	۲-۲- نفوذ علم قاضی در حق الاله «قول سوم»
۱۳۸	۲-۳- نفوذ علم قاضی در حق الله «قول سوم»
۱۳۸	۲-۴- عدم نفوذ علم قاضی «قول چهارم»
۱۳۹	۲-۵- قول مختار در قانون مجازات اسلامی «قول پنجم»
۱۴۲	۳- نتیجه بحث
۱۵۳	فهرست اهم منابع و مآخذ «اعم از اصلی و فرعی» بخش سوم

بخش چهارم: موقعیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی اسلام ایران و غیر آن

۱۵۷	طرح موضوع
۱۵۸	مقدمه
۱۶۰	مبحث اول- سابقه تاریخی و سیر تحول موضوع
۱۶۰	گفتار اول- از دیدگاه تاریخ
۱۶۳	گفتار دوم- از دیدگاه تقنینی
۱۷۱	گفتار سوم- از دیدگاه اسلام
۱۷۸	مبحث دوم- عقاید و آرای مطروحه پیرامون مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی
۱۷۸	گفتار اول- دلائل و نظریات مخالفان مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی
۱۷۸	الف- دلیل ناشی از نفی وجود شخص و شخصیت حقوقی

ب- دلیل ناشی از مجازی یا اعتباری بودن وجود شخص حقوقی	۱۸۱
ج- دلیل ناشی از ضرورت وجود عنصر معنوی در تحقق جرم	۱۸۴
د- دلیل ناشی از اصل شخصی بودن مجازات‌ها	۱۸۵
ه- دلیل ناشی از ماهیت مجازات‌ها و نحوه اجرای آنها	۱۸۶
و- دلیل ناشی از اهداف اعمال مجازات‌ها	۱۸۷
ز- دلیل ناشی از موضوع مسئولیت کیفری	۱۸۹
گفتار دوم- دلایل و نظریات موافقان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۹۰
الف- دلیل مبتنی بر واقعی بودن شخص حقوقی	۱۹۰
ب- دلیل مبتنی بر ضرورت عنصر معنوی در تحقق جرم	۱۹۶
ج- دلیل مبتنی بر اصل شخصی بودن مجازات‌ها	۱۹۷
د- دلیل مبتنی بر ماهیت مجازات‌ها و نحوه اعمال آنها	۱۹۸
ه- دلیل مبتنی بر اهداف اعمال مجازات‌ها	۱۹۹
و- دلیل مبتنی بر ضرورت مقتضیات اجتماعی	۲۰۰
مبحث سوم- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی اسلام و ایران	۲۰۱
گفتار اول- نظریه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی اسلام	۲۰۵
گفتار دوم- انعکاس مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی ایران	۲۱۵
اهم فهرست منابع «اعم از اصلی و فرعی» بخش چهارم	۲۳۹
الف- فهرست کتاب‌ها	۲۳۹
۱- به زبان فارسی	۲۳۹
۲- به زبان عربی	۲۴۳
۳- به زبان انگلیسی	۲۴۸
ب- فهرست مقالات	۲۴۹

پیش‌گفتار

در قلمرو حقوق، برخی از الفاظ که به طور اعم و به فراوانی مورد استعمال واقع می‌شوند به لحاظ دارا بودن مفاهیم و معانی متشابه و بعضاً در محدوده‌ای مشترک^۱ گاهی در استعمال مورد خلط و اشتباه واقع می‌شوند و بدین اعتبار موجبات سوء درک و انحراف در استنباط را فراهم می‌سازد. واژه‌های منابع، مبادی و مبانی از آن جمله‌اند که بعضاً در مباحث مربوط به حقوق جزای عمومی یک به یک مورد اشاره واقع می‌شوند. اما از آنجا که منابع حقوق کیفری عمومی و اختصاصی یکی بوده و صرفاً به اعتبار مصوبه‌ی شورای کمیته درسی ستاد انقلاب فرهنگی که آغاز درس جزای اختصاصی یک به معرفی منابع اختصاص یافته است، در این مقام سعی خویش را بدین امر معسر دانسته که این منابع در عین رعایت اختصار به نحو نسبتاً جامع معرفی شوند. ولی به منظور جلوگیری از التقاط و تمیز بحث و تشخیص مفهوم و قلمرو و وجه تمایز آن از مباحث مشابه «رابطه مبادی و مبانی» نخست اجمالاً به توصیف دو واژه و اصطلاح اخیر پرداخته شده و سپس بحث پیرامون منابع آغاز گردیده است.

لازم به ذکر است که این گفتار عمدتاً قسمتی از مباحث قدماتی درس جزای اختصاصی یک نگارنده در دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شیراز در نیمی سال‌های ۷۳-۷۰ می‌باشد. بدین توضیح که اجمالاً هنگامی که در سال ۱۳۷۰ تدریس درس جزای اختصاصی یک در دانشکده حقوق دانشگاه شیراز به اینجانب محول گردید، یکی از مباحث قابل توجه و پیوسته به موضوع این درس را بر اساس مصوبه کمیته درسی ستاد انقلاب فرهنگی، منابع حقوق کیفری می‌دیدم که با توجه به نواقص موجود در کتب تألیف شده جزای اختصاصی و نقاط ابهام، اجمال و اشکال فراوان در آنها مستلزم توقف و نیاز به تحلیل و بحث فراوان

داشت. در همان زمان متعاقب مطالعه و جستجوی مطالب و تفحص در آنها این احساس حاصل شد که بحث از منابع بسیار اتر و بعضاً نا آگاهانه در انحراف از حقیقت مطرح شده و کمترین حق مطلب نیز ادا نگردیده است و این در حالی است که بر اساس آنچه در مقدمه این بحث اجمالاً اشاره شده ضرورت دارد این منابع جایگاه مطالعاتی خود را به دست آورد و به دهها ابهام و اجمال و سکوت و سؤال که در این زمینه به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تسخیر بنیادی نظام حقوق کیفری مطرح است پاسخ گوید. به همین جهت خود را ملزم می‌دانم برای این فصل از درس علی‌رغم رویه‌ی مرسوم و متداول دانشگاهی، ارزش خاصی قائل باشم تا سبب بحث این قسمت جنبه جدی و توأم با کاربرد خود را برای دانشجویان پیدا کند. چرا که آنچه که فی الواقع و عملاً به حقوق تحرک و توسعه می‌بخشد و در تحقیقات و مطالعات مورد توجه و تامل می‌شود همین منابع می‌باشند به گونه‌ای که گزاف گویی نیست اگر ادعا شود بانی تمامی تصمیمات و آراء حقوقدانان و حتی محتوای کتاب‌های حقوقی چیزی جز تفسیر این منابع نمی‌باشد و بدین ترتیب اهمیت بحث از منابع و این قسمت از درس جزای اختصاصی یک به بنیاد حقوق کیفری بر پایه آن استوار است به خوبی مبرهن و آشکار می‌شود.

بر این اساس و در این راستا بود که نگارنده از همان سال ۱۳۴۸ و آغاز تدریس درس مذکور تصمیم خویش را جزم و همت خود را بر این امر مصروف دانست. خلاصه و نتایج مطالعاتی را که در این زمینه انجام می‌دهم جمع آوری و توأم با کل مباحث مختلف جای اختصاصی ۱، یکجا و در یک جلد در همان سال‌ها به منظور بهره‌گیری و استفاده بیشتر دانشجویان عزیزم در معرض چاپ و انتشار قرار دهم. اما قضا و قدر الهی بدین امر تعلق گرفت که گرفتار مثلث شوم زر و زور و تزویر گردد، به نحوی که در تألیفات انتشار یافته پیشین مؤلف به اشاره گذشته است. اما متأسفانه بدین امر نیز اکتفا و بسنده نشد بلکه منشوری کثیر الاضلاع در قاعده پدید آمد که آثار آن هم چنان کم و بیش باقی است. لذا نه تنها این امر سال‌ها به تأخیر افتاد بلکه اقدامات نابکارانه‌ی جاوید نامی موجب آن شد که قسمت اعظم یادداشت‌های اینجانب توأم با قسمتی از اثاث البیت به سرقت برود و یا لاقط مفقود شود و دسترسی به آنها ممکن نگردد.

به هر تقدیر اینک که مجدداً فرصتی حاصل و توفیقی یار گردید این مبحث باقی مانده از آن یادداشت‌ها منضم به یک مقاله تحت عنوان زمینه، ضرورت و منشأ حقوق کیفری در جامعه که موضوع مبحث اول درس جزای عمومی یک نگارنده از سال ۱۳۷۰ تا کنون در دانشگاه شیراز بوده است و نیز به ضمیمه موقعیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام حقوقی اسلام و ایران و علم قاضی که خود به ویژه در آن زمان هر یک مبحثی بحث برانگیز بود، با اضافات و تغییرات تازه‌ای هر چند مختصر، به زیور طبع آراسته می‌شود تا شاید بتواند دست‌اندرکاران مسائل حقوق کیفری را مفید واقع شود و دانشجویان بخرد و توانایم را که چون فرزندانم عزیز و دوست داشتنی هستند سود و نفعی بخشد.

اللهم اهدنا سبيل الرشاد

مهدی سالاری شهر بابکی

عضو هیأت علمی، دانشیار حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز